

MISKEI ANTAL

FURIA ALBERTNÉTŐL MEZŐ FERENCNÉIG (ADALÉKOK SZEGEDI KIS ISTVÁN FOGSÁGÁHOZ ÉS SZABADULÁSÁHOZ)*

1. Szegedi Kis István nevezetes prédikációja

Szegedi Kis István, a helvét irányú teológia tanainak első magyarországi rendszerezőjének életében döntő fordulat következett be azzal, hogy Perneszi Farkas babócsai és Horváth Stancsics Márk szigetvári kapitány kívánságára 1558-ban Kálmáncsehiben (ma: Kálmánca) telepedett le. Itt, ebben a Somogy megyei mezővárosban vette kezdetét reformátori működésének legnyomorúságosabb időszaka. 1561-ben a szokásos istentiszteletek egyikén a gyermekek névadásáról beszélt, s az Orsolya névvel kapcsolatban megjegyezte, hogy az a latin „ursula” szóból származik, amelynek jelentése: „nőstény körmös állat”, „nőstény medve”. A szentbeszédet hallgató Furia Albertné zokon vette a lelkipásztor okfejtését, s miután befejeződött a szertartás, otthon elpanaszolta férjének, milyen megaláztatás érte őt a gyülekezetben. A férj jogosnak érezte felesége felháborodását, ám ahelyett, hogy csillapította volna neje haragját, maga is cinkossá vált Orsolya asszony gyűlöletkeltésében.¹

Őszintén szólva nehéz elhinni, hogy Furia Albert olyan könnyen befolyásolható embernek számított volna, miként azt Skaricza Máté leírása sugallja. Elvégre azok közé a kálmáncsehi kalmárok közé tartozott, akik – háttérbe szorítva pécsi és siklósi vetélytársaikat – ellenőrzésük alatt tartották a dél-dunántúli útvonalak kereskedelmi forgalmát, s emellett kitűnő kapcsolatot ápoltak a megszálló oszmán hatalommal.² Jó üzleti érzéssel összegyűjtötték a dunai réveikig hajtott szarvasmarhákat, s azokat a hódoltság délnyugati határán velencei és pettaui kereskedőknek adták el; itáliai és karintiai üzletfeleiktől pedig nyugati eredetű textíliákat, vasárut, keleti fűszereket stb. vásároltak és szállították azokat az

* Tanulmányunk a „Nők és konfessziók” c. tudományos konferencián (Eger, 2017. szeptember 21.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

1 Szegedi István élete. Írta: Skaricza Máté. Közli: *Faragó Bálint*. In: A mezőtúri ev. ref. főgymnasium értesítője az 1905–1906. iskolai évről. Szerk. Borsos Károly. Mezőtúr 1906. 29–30.; *Kathona Géza*: Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből. (Humanizmus és reformáció 4.) Bp. 1974. 99. és 126.

2 Furia Albert török kapcsolatairól 1560-ban Zele Jakab is említést tett Csányi Ákoshoz írt levelében: „*kalmanchehy Fwrya Alberth wolth kezes az twrwnek.*” (Négy száz magyar levél a XVI. századból 1504–1560. Közli: *Szalay Ágoston*. [Magyar levelestár] Pest 1861. 381.)

ország belsejébe. Ha a szükség úgy kívánta, megfordultak a legfontosabb beszerzőhelyeken (Pettau, Bécs, Buda, Debrecen, Szeged stb.), és kivették részüket a magyar törvények által szigorúan tilalmazott fegyverkereskedelemből is. Mindeközben buzgón vitték a híreket a szembenálló feleknek, akiktől ennek fejében különféle kedvezményeket és előjogokat kaptak.³

A beszédes nevű Furiának hamarosan alkalma nyílt rá, hogy bosszút álljon a hadizónában rendszeresen prédikáló Szegedin. A megfelelő pillanatot Mahmúd szandzsákbég Pécsre érkezése szolgáltatta,⁴ aki a neki ajándékokkal kedveskedő kálmáncsehi polgároknak meghagyta, hogy keressék fel beosztottját, Dzsáfer kaposvári vojvodát/vajdát,⁵ és lepjék meg őt is négy-öt rőf jó minőségű posztóval. Mivel az érintettek nem teljesítették azon nyomban a bég parancsát, a vajda fegyveresei megrohanták a mezővárost, és Szegedit több férfival együtt Kaposvárra hurcolták. A foglyok a kálmáncsehi magisztrátus által lefizetett váltságdíj fejében nyerték vissza szabadságukat.⁶

2. Szegedi Kis István török fogságba kerülése

A felek közötti viszony mégsem normalizálódott. A kálmáncsehiak ugyanis azt akarták elérni, hogy a pécsi szandzsákbég távolítsa el hivatalából a vajdát. Ekkor Mahmúd maga elé idézte a panaszosokat, hogy papjuk jelenlétében közösen tisztázzák a félreértést. Amikor ez megtörtént, a bég Szegedi Kisnek esett, s felelősségre vonta azért, mert török alattvalóként átjárt a szomszédos magyar helyőrségekbe, és az ott állomásozó katonáknak hirdette az evangéliumot. A lelkipásztor nem tagadta a várkapitányokhoz fűződő kapcsolatait, csupán annyit hozott fel mentéséül, hogy a helybéliek kettős szorításban szenvednek, ezért kénytelenek engedelmessé válni mind a magyar, mind a török

-
- 3 Furia Albert 1559. május 15-e és augusztus 20-a között 293 darab ökröt vitt külföldre, s 45 forint értékben hozott be vasszegeket Szigetváron keresztül (*Timár György*: Királyi Sziget. Szigetvár várgazdaságának iratai 1546–1565. [Baranya török forrásai I.] Pécs 1989. 234. és 239.). A kálmáncsehi polgár kereskedelmi ügyleteiről: *Szakály Ferenc*: A Dél-Dunántúl külkereskedelmi útvonalai a XVI. század derekán. In: Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 4. Szerk. Kanyar József. Kaposvár 1973. 81–83.; *Szakály Ferenc*: Adalékok Szegedi Kis István és Skaricza Máté életéhez. In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve II. 1981. Bp. 1982. 162.; *Szakály Ferenc*: Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez. (Humanizmus és reformáció 23.) Bp. 1995. 102–103. és 116.
- 4 Az albán származású Aranid (?) Mahmúd 1561. március 31-én Szécsényből került a mohácsi–pécsi szandzsák élére. (*Dávid Géza*: Mohács–Pécs 16. századi bégjei. In: *Uő*: Pasák és bégek uralma alatt. Demográfiai és közigazgatás-történeti tanulmányok. Bp. 2005. 306.)
- 5 Skaricza Máté művében a kaposvári vojvoda/vajda neve *Cyáfer* alakban szerepel. Földváry László *Dsafer*, *Dsáfer*, míg Kathona Géza és Faragó Bálint *Gyafer* formában írta át a személynevet.
- 6 *Faragó B.*: Szegedi István i. m. 30–31.; *Kathona G.*: Fejezetek a török i. m. 99–100. és 127.

hatóságoknak. Mahmúdot hidegen hagyták az észszerű, bár korántsem biztos, hogy valóságos érvek, s kémkedés vádjával Pécssett börtönbe vetette a főpapot, aki – mint *generalis superintendens*⁷ – vizitációs kötelezettségének teljesítése közben rendszeresen tájékoztathatta pártfogóit az ellenség hadikészületeiről és egyéb tevékenységéről.⁸

A rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján úgy tűnik, hogy a hírszerzés vádja mellett más, részben finánciális tényezők is befolyásolták Szegedi Kis István elfogatását. Skarica Máté szerint a „dolgok ottani bizonytalan állapotában a kálmáncai ajándékokkal, a Pernesztől könyörgéssel és pénzzel vásárolt sisakokkal és páncélokkal is igyekeztek a zsarnok [ti.: Mahmúd bég] lelket lelkipásztoruk szabadon bocsátására hajlítani, azonban ez inkább az ajándékokra tekintettel, mint az emberségtől indítatva csak húzta-halasztotta a dol-

7 Faragó B.: Szegedi István i. m. 32.; *Kathona G.*: Fejezetek a török i. m. 100. és 127. A laskói zsinaton megjelent lelkészek 1554-ben választották meg Szegedi Kis Istvánt *generalis superintendens*-s. A szó szerint „általános szuperintendens”-t jelentő latin kifejezés értelmezésében a kutatói álláspontok eltérnek egymástól. A szakemberek többsége elfogadja, hogy az újonnan felállított egyházkerületet Szegedi Kis (fő)szuperintendens/püspöki minőségben irányította, míg mások úgy vélik, hogy a wittenbergi példa nyomán megszületett tisztség afféle „püspöki helynök”-nek tekinthető, amelynek viselője Sztárai helyetteseként az egyházkerület lelkipásztorait ellenőrizte. Nemrég olyan vélemény is napvilágot látott, miszerint Szegedi Kis István 1558–1563 között a baranyai szuperintendensség mellett a szigetvári egyházmegye esperesi tisztségét is betöltötte (A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760. Szerk. Köblös József – Kránitz Zsolt. [A pápai református gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 10.] Pápa 2009. 75. és 599.). Jelenlegi ismereteink alapján csupán annyit állíthatunk nagy valószínűséggel, hogy a tudós lelkészt a laskói zsinaton egybegyűlt prédikátorok generális szuperintendens méltósággal ruházták fel.

8 Skarica Máté leírta, hogy Horváth Márk kapitány többször magához kérte a Laskón tartózkodó Szegedi Kis Istvánt „nunc instituendarum concionum, nunc vero decisionis abstrusissimarum causarum ergo.” (*Kathona G.*: Fejezetek a török i. m. 98.) Faragó Bálint az idézett szakaszt így fordította le magyarra: „most a nép előtt való prédikálásra, majd a legsürgősebb ügyek elintézése végett.” (*Faragó B.*: Szegedi István i. m. 27.) Véleményünk szerint *Kathona Géza* fordítása pontosabb: „egyszer prédikációk tartására, másszor pedig a legtitkosabb ügyek intézése végett.” (*Kathona G.*: Fejezetek a török i. m. 125.) Őze Sándor nem tartja valószínűnek, hogy Szegedi Kis híreket vitt volna az oszmánokról Horváth Márk szigeti kapitánynak (*Őze Sándor*: A határ és a határtalan. Identitási elemek vizsgálata a 16. századi magyar ütközőzóna népeiségénél. [METEM Könyvek 54.] Piliscsaba 2006. 230.). Mester Béla észrevette, hogy Skarica, aki művében az oszmánokat nyelvi és kulturális idegenségük miatt általában barbároknak (*barbarus*) nevezte, Perviz viselkedésekor a zsarnok (*tyrannus*) és a pogány (*gentilis*) jelzőt alkalmazta a hódítókra (*Mester Béla*: Szegedi Kis István élete mint több irányban fölmutatott példa a Stephani Szegedini Vitában. In: Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban. A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszéke által szervezett nemzetközi konferencia előadásai 2006. május 24–27., Kolozsvár. Szerk. Balázs Mihály – Gábor Csilla. [Egyetemi Füzetek 3.] Kolozsvár 2007. 475.; Mester Béla: Szegedi Kis István életrajza mint protestáns szenvedéstörténet. In: Mártírium és emlékezet. Protestáns és katolikus narratívák a 15–19. században. Szerk. Fazakas Gergely Tamás– Imre Mihály– Szász Csilla. [Loci memoriae Hungariae 3.] Debrecen 2015. 61.).

got, végül is szavainak olyan értelmét költötte, hogy ő Szegedit előbb nem fogja elbocsátani, míg Furia Albert vissza nem érkezik”.⁹ Erre Perneszi két szolgájával üzent a Pettauban tartózkodó Furiának: tüstént siessen haza, s fejvesztés terhe alatt két napon belül jelenjen meg nála. A kálmáncsehi kalmár a kitűzött időpontban megérkezett Babócsára, és a kapitány előtt megfogadta, hogy minden tőle telhetőt megtesz a prédikátor kiszabadításáért. Ahelyett azonban, hogy ígéretét beváltotta volna, felheccelte a szandzsákbég hívét, Perviz vojvodát, s azt javasolta neki, hogy a fogoly elengedéséért kérjen az addiginál magasabb összeget (1000 forintot), hiszen azt a protestáns felekezet tagjai úgyis összegyűjtik és kifizetik.¹⁰

Ezután Szegedire nehéz idők köszöntöttek. Perviz egy alkalommal – feladatát messze „túlteljesítve” – Benedek deák házában egy székhez kötözte, és korbácsolással addig verte, míg inge át nem ázott a vértől. Ezt a bánásmódot még a házigazda rosszindulatú felesége is megsokallta, s olyan lármát csapott, hogy a szomszédok a helyszínre siettek, s a félholt rab kötelének eloldozásával véget vetettek a kegyetlenkedésnek. Az eset hírére Bellyei Tamás, aki 1561 óta Decsen lelkészkedett, posztóvásárlás ürügyén felkereste egykori tanárát, hogy némi vigaszt nyújtson neki szenvedésében.

A következő évben, 1562-ben Mahmúdot áthelyezték Szolnokra, aki új szolgálati helyére a foglyát is magával vitte. A szörnyű körülmények között raboskodó Szegedi sorsát a helybeliek közül főként Révész (Corius) Péter viselte a szívéen. Házában az oszmán hatóságok engedélyével tarthatott istentiszteletet a főpásztor, akin a kálmáncsehi és a tolnai polgárokon kívül Kerecsényi László gyulai, Perneszi Farkas babócsai és Némethi Ferenc tokaji kapitány, Melius Juhász Péter debreceni, Ceglédi György váradi és Bakonyi Albert ceglédi lelkész, továbbá Fegyverneki Balázs – II. (Szapolyai) János Zsigmond választott magyar király (1540–1570) követe – próbált meg segíteni, ám a felsorolt személyek minden igyekezete hiábavalónak bizonyult. Diplomáciai erőfeszítéseiket azért nem koronázta siker, mert a hódítók az adott feltételek közepette semmiféle hajlandóságot nem mutattak az egyezkedésre. Az ügy akkor vett kedvező fordulatot, amikor a nemesi származású ráckevei polgárosszony, Baranyi Ilona¹¹

9 *Kathona G.*: Fejezetek a török i. m. 128. Faragó Bálint fordítása: „A dolgok ily kétségbe ejtő állapotában a kálmáncsaiak ajándékokkal és nagy kérésre és rimázkodásra a Perneszitől vásárolt sisakokkal és pánczéllokkal igyekeznek a zsarnokot engedékenységre bírni lelki pásztoruk szabadon bocsáttatása iránt, azonban a bég inkább az ajándékoktól, mint emberies érzülettől indíttatva csak huzta-halasztotta a dolgot és napról-napra biztatgatta őket, az lévén a szavainak az értelme, hogy ő Szegedit előbb nem fogja elbocsátani, míg Furia Albert vissza nem érkezik”. (*Faragó B.*: Szegedi István i. m. 32.)

10 *Faragó B.*: Szegedi István i. m. 32–33.; *Kathona G.*: Fejezetek a török i. m. 100. és 128. A 16. század második felében a rabok váltságdíja 200–500 forint között mozgott (Óze Sándor: Szegedi Kis István és a medve [Két végvár és környéke kapcsolatának változása a reformáció elterjedése idején, egy történet tükrében]. In: *Folia Historica* 17. A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve. Szerk. Haider Edit. Bp. 1992. 24.)

11 Baranyi Ilona rokonságban állhatott azzal a Baranyi Istvánnal, akit 1546-ban nős pol-

férje, az akkor éppen Gyulán tartózkodó Mező/Mezei Ferenc 1200 forint értékű fémeszközök szállításával kiváltotta az országosan ismert reformátort Perviz fogságából.¹²

3. Szegedi Kis István kiszabadulása

Az eseményt Skarica Máté a következőképpen örökítette meg: „Élt egykor e városunkban [Ráckevén] a nemes Baranyi nemzetségből való Ilona asszony, hitese felesége egy olyan férjnek, aki sok pénzzel tartozván másnak, különösen a pogánynak, végül is a felsőbb részekbe, Morvaországnak Barát [Magyarbród] nevű városába szökött át, akkor a legelőkelőbb kereskedő, Mező Ferenc is lakott. Ez az Ilona pedig, miután férje meghalt, ehhez a Mező Ferenchez ment feleségül, aki azután hasznosabb tartózkodás végett Gyulára költözött, itt is folytatván Kerecsényi László kapitánysága alatt az ő jó hírű kereskedését. De végül is a felesége kívánsága innen a mi Kevénkre csalogatta, hogy ezáltal az ausztriai Bécshez is közelebb legyen. Először csak körülnézés végett akarta vele lévő feleségét ide hozni. És amikor megkezdett útjukon Szolnokra értek [...] mindketten látták itt ezen tiszteletreméltó főpapnak [Szegedi Kis Istvánnak] nagyon méltatlan sorsát, megnőtt haját, borzas szakállát és börtönének szörnyű mocskát, s azt is látták, hogy ő mily híres nevű doktor, akiért akárcsak legutóbb Gyulán is, nyilvános imádságot tartottak. Végre azért Mező mindenét összeszedvén, minél előbb Békésre, innen pedig nem sok idő múlva egész családjával Kevibe költözött. Daróczi Márton kevei polgár, aki történetesen megfordult Szolnokon, sok városi lakos előtt előadta, hogy Szegedi felől teljesen kétségbe kell esni és ő egyedül csak Ferencnek a közbenjárására nyerheti vissza előbbi szabadságát, mivel alig van nála a halandók között kedvesebb és a keresztyének közt meg-hittebb, aki a pogány parancsnok előtt megállhatna. Továbbra, mivel Ferenc (amint ez körülbelül a vagyonosabb kereskedőknek szokásuk) kevélyebb természetű volt, semhogy ilyen dolgot, különösen egyházi férfiú személyéért, bárki részéről vaktában magára vállaljon, mikor már a nagy férfiak is visszautasítást szenvedtek, és minden reményüket elvesztették. Ekkor történt – amit újra ismételek – a legjóságosabb Istennek gondviseléséből, hogy az ő felesége

---

gárként, 1559-ben pedig elszökött lakosként regisztráltak az oszmán-török írnokok Ráckevén (*Káldy-Nagy Gyula*: Kanuni devri Budin tahrir defteri [1546–1562]. [Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Yayınları: 177] Ankara 1971. 88.; *Káldy-Nagy Gyula*: A budai szandzsák 1559. évi összeírása. [Pest megye múltjából 3.] Bp. 1977. 265.). Az 1562. évi defterben ismét felbukkan egy Baranya István nevű férfi Petre (Péter) nevű fiával egyetemben (*Káldy-Nagy Gy.*: Kanuni devri i. m. 90.), de egyáltalán nem biztos, hogy az illető személy azonos az előbb említett Baranyai Istvánnal.

12 *Faragó B.*: Szegedi István i. m. 36–39.; *Kathona G.*: Fejezetek a török i. m. 101–102. és 129–130. Csupán érdekességként jegyezzük meg, hogy Skarica Máté munkájában Szegedi Kis István kiváltójának vezetékeve „*Campestris vel Agrarius*” formában, azaz „Mezei” jelentésben fordul elő. Ennek ellenére jómagunk a szakirodalomban bevett gyakorlatot követjük, s a továbbiakban a Mező alakot használjuk.

Kevén egy László nevű csecsemőt szült, és hirtelen halálos betegség fogta el. Ez végrendeletében egyebek közt a legnagyobb szeretettel meghagyta férjének, hogy minden lehető módon mozdítsa elő és eszközölje ki annak az igen szerencsétlen lelkipásztornak a szabadon bocsátását, mivel annak igen méltatlan nyomorúsága egyszeri látásától szörnyen gyötrődik a lelke és tudja, hogy a leg-hathatósabb áldozat lesz Isten előtt, ha olyan szent férfiút sokak várakozására kiszabadít és előbbi szabadságába visszahelyez. Mező hallván hön szeretett feleségének aggódó kérését s megtekintvén a kis csecsemőt meg a végső kívánságot is, könnyek között megesküdött, hogy lelkének teljes igyekezetével vigyázni fog Szegedi életére, és őt ezen egyház [ráckevei gyülekezet] szószékére vagy szónokságába fogja helyezni. E dolog ismeretében az özvegy Ferencet innen is, onnan is mindenki erősebben ösztökölte, és a maga segítségét ki-ki egy lélekkel felajánlotta neki, míg istenileg adott alkalommal találkozott és nagy nehezen megállapodott a béggel, hogy Szegedi egyedül Mezőnek kezessége mellett 1200 forintért szabaddá nyilvánítatik, oly feltétel alatt azonban, hogy a barbár a teljes pénzüsszegért Németországból e célból megállapított időre szépművű sisakokat, páncélokot és mellvértket fog kapni Ferencről. Mező ekkor valóban a kegyesség útjára térve nem hagyott fel azzal, hogy minden ajánlatot felhasználjon és sikerre vezessen, lelkesítvén őt sok nagy férfiú, leginkább azonban Kerecsényi László Gyuláról és a debreceni egyház”.¹³

13 *Kathona G.*: Fejezetek a török i. m. 103–104. 131–132. Faragó Bálint fordítása: „Élt egykor ezen mi városunkban egy nemes Baranyai családból származó Ilona nevű asszony, hitese felesége egy olyan embernek, a ki különösen a pogánynyal szemben fennálló sok adóssága miatt a felvidékre, Morva országnak barát nevű városába ment lakni, a hol akkor egy Mező Ferencz nevű tekintélyes kereskedő is lakott. Ez az Ilona, miután férje meghalt, ehhez a Mező Ferenczhez ment férjhez, a ki aztán kényelmesebb városban való lakás kedvéért Gyulára költözött, itt is folytatván Kerecsényi László kapitánysága alatt nem középszerű kereskedését. Azonban feleségének kérései által innen is a mi Kevinkbe való költözésre sarkaltatván, főleg azon szempontból is, hogy Ausztria városához, Bécshez, annál közelebb legyen, először szét akart ott nézni és az utra feleségét is magával vitte. Midőn ezen utjakban Szolnokra érkeztek... mindketten látták ezen tisztelendő főpapnak méltatlan sorsát, hosszú haját, fésületlen szakállát és a tömlőcnek iszonyatos undokságát, jól tudván, hogy ő az a nagyhirű Doktor, a kiért legutóbb legalább Gyulán is közimádságok tartattak. Végre midőn Mező mindenét összeszedve először Békésre, innen aztán nem sok idő múlva egész családjával Kevibe költözött: Daróczi Márton, egy kevei polgár, történetesen Szolnokon járván, városunk sok lakosa előtt elmondja, hogy ő szegedi sorsa iránt teljesen kétségbe van esve, és az egyedül csak Ferencznek közbenjárása útján nyerheti vissza előbbi szabadságát, mivel a halandók között nála kedvesebb, a keresztyének között nála meghittebb alig van más valaki a pogány parancsnok előtt. Mivel azonban Ferencz (a mint ez a felgazdagodott kereskedőknek szokásuk) sokkal kevélyebb természetű volt, hogy sem ilyen dolgot, különösen egyházi férfiúért bárkinek a megbizásából is ok nélkül magára vállaljon és már a nagy férfiak is – miután Mező az ő kérésöket visszautasította – minden reményeket elvesztették: akkor történt (ujból és újból mondom) a kegyelmes Isten rendeléséből, hogy ugyanennek a kevei embernek a felesége, miután egy László nevű csecsemőnek adott életet, halálos betegségbe esvén, végső akarataképen egyebek közt szeretettel arra kéri férjét, hogy minden lehető módon mozdítsa elő és eszközölje ki annak a szerencsétlen lelki pásztornak szabadon bocsátását, mivel ő, mióta egyszer látta annak olyan rondaságban való

Az állatkereskedéssel foglalkozó Mezőt baráti viszony fűzte Mahmúdhhoz, s ezt a kortársak nagyon jól tudták. Pontosan emiatt történhetett meg, hogy a Szolnokon rendszeresen megforduló ráckevei polgár, Daróci Márton ismerősei körében elhíresztelte, hogy Szegedi Kis István csakis Baranyi Ilona férjének közbenjárására nyerheti vissza szabadságát.

A Skarica által kevély természetű embernek nevezett Mező az 1550–1560-as évek fordulóján a morvaországi Magyarbródon (Uherský Brod) lakott, mint a város egyik „előkelő kereskedője.” Jóllehet királyi rendeletek tiltották, mégis fegyvereket és páncélokot szállított a törököknek, ami miatt egyszer le is tartóztatták. De ez sem vette el kedvét a tiltott áruk további forgalmazásától. Ideje jelentős részét Bécsben, Pozsonyban, Nagyszombatban és Mocsonokon töltötte, hogy az Alföldön és a Tiszántúlon felnevelt szarvasmarhákat a nyugat-magyarországi városok sokadalmain értékesítse. A hódítók úgyszólván barátjukként kezelték, és szabad járást biztosítottak neki a megszállt ország-részben.¹⁴

A nemesi címmel büszkélkedő Mező 1561 elején Gyulára távozott, hogy távol legyen bécsi hitelezőitől, Georg Taisnertől és társaitól, mivel adósságát nem fizette meg nekik határidőre. A közismerten leleményes kalmár azért választotta ideiglenes otthonául a Fehér-Körös partján fekvő mezővárost, mert annak környékén – esetleg éppen azon a településen – éltek rokonai.¹⁵

---

méltatlan szenvedését, rettenetes lelki kinokat szenved és tudja, hogy hathatós jó cselekedet lesz Isten előtt, ha olyan szent férfiut sokaknak várakozására kiszabadít és előbbi szabadságába visszahelyez. Mező hallván a legodaadóbban szeretett feleségének rimánkodó esedezését és látván csecsemő gyermekének vergődését, könnyek között megesküszik arra, hogy ő lelkének teljes erejéből vigyázni fog Szegedi jólétére és őt ezen egyháznak szószékére fogja segíteni. Ezen ígéret következtében Ferenczet, miután özvegységre jutott, innen is, onnan is mindenki erősebben sürgette és a maga segítségét ki–ki szívvél–lélekkal felajánlotta neki: míg aztán ez Istentől adott alkalommal megegyezett a béggel és nagy nehezen megállapodott abban, hogy magának Mezőnek kezessége mellett Szegedi 1200 forintért szabaddá tétetett, oly feltétel alatt azonban, hogy a barbár ezen pénz egyenértékűl szép művű sisakokat, páncélokot és mellvértet fog kapni Ferencztől bizonyos meghatározott időre Németországból. Mező ekkor valóban a kegyesség útjára térvén, teljes erejével azon volt, hogy minden alkalmat felhasználjon és a siker reményében értékesítsen. Lelkesítette őt sok nagy férfiú, leginkább azonban Kerecsényi László Gyuláról és a debreczeni egyház”. (*Faragó B.*: Szegedi István i. m. 39–41.)

- 14 *Takáts S.*: A harminczadosok elleni vizsgálat 1560-ban. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 6. (1899) 252. és 255.; *Szakály F.*: Adalékok i. m. 165.; *Szakály F.*: Mezőváros i. m. 119–121. A harmincadosok elleni 1560. évi vizsgálatról már Acsády Ignác is értekezett, bár Mező Ferenc nevét nem említette meg (*Acsády Ignác*: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1526–64. Bp. 1888. 144–148.).
- 15 Mező Ferenc egyik felmenője lehetett Mező Mihály szélhalmi ispán, aki Brandenburgi György örgróf megbízásából az 1520-as években ökröket hajtattott ki Sziléziába (*Scherer Ferenc*: Gyula város története I–II. Gyula 1938. I. 78–79.). További adatok: *Veress Endre*: Gyula város oklevéltára (1313–1800). Bp. 1938. 346. Nr. 474.; *Szakály F.*: Adalékok i. m. 165.; *Szakály F.*: Mezőváros i. m. 121–122. Mező egyébként maga is hitelezett, sőt, 1560 táján majdnem tönkrement, mert adóssái nem fizettek neki (*Takáts Sándor*: A magyar tőzsérek és kereskedők pusztulása. In: *Uő*: Szegény magyarok. Bp.

Miután Kerecsényi László várkapitánnyal egyezsége jutott, az egykori magyarbródi üzletember családjával előbb Békésre, majd onnan 1563 kora nyarán – felesége óhajának engedve – Ráckevére települt át. A shylocki természetű kalmár egyébként anyagilag sem járt rosszul a nagy tekintélyű hittudós rabságának véget vetésével, mivel a Szolnok környéki települések lakói utólag hálából 800 forinttal hozzájárultak a kiadásaihoz.¹⁶

Szabadulását követően Szegedi szekéren bejárta Debrecen környékét, hogy váltságdíjának összegét előteremtse, majd Kálmáncsehibe sietett, ahol részt vett mostohalánya, a 14 éves Bereményi Katalin és a decsi tanári állást a budai lelkészséggel felcserélő Bellyei Tamás esküvőjén. A szertartás befejeztével 1563 húsvétna (április 11.)¹⁷ előtt családjával végleg a törökök által számára kijelölt településre, Ráckevére tette át székhelyét, ahol 1572-ben bekövetkezett haláláig az alsó-dunamelléki egyházkerület szuperintendenseként irányította a keresztény hívek mindennapjait.¹⁸

4. Összegzés

Szegedi Kis István elhurcolásának és kiszabadításának hátterében meghúzódó okok meglehetősen összetettek és szerteágazóak. A fogságba kerülésben a kicsinyes bosszú, a hírszerzés gyanúja és a megemelt összegű váltságdíj másodlagos tényező lehetett ahhoz képest, hogy a Délvidéken komoly befolyással rendelkező főpásztor – nyilván a hitújítás eszméi iránt fogékony végvári kapitányok elvárásainak megfelelően – a reformáció jegyében igyekezett feloldani azt a feszültséget, amely a gyakori hadiportyák és a védelmi terhek megnövekedése miatt a magyar erősségekben szolgáló katonaság, valamint a váruralomhoz tartozó települések demoralizált lakossága között keletkezett. A korszakban uralkodó létbizonytalanság érzése szorosan összefonódott azon apokaliptikus félelemmel, amely a végítélet Antikrisztusának tekintett muszlimok révén újabb

---

1927. 137.).

- 16 *Belitzky János*: Adatok a hídépítő Mahmud bég életéhez. *Jászkunság* 12. (1966) 138.; *Szakály F.*: Adalékok i. m. 166.; *Szakály F.*: Mezőváros i. m. 123–125.
- 17 *Szentpétery Imre*: A kronológia kézikönyve. A Chronologia és az Oklevéltani naptár összevont, javított és bővített kiadása. A szerző hagyatékának felhasználásával s. a. r. Gazda István. Kiegészítette: Raj Tamás, Szögi László. (Tudománytár 17.) Bp. 1985. 172.
- 18 *Faragó B.*: Szegedi István i. m. 42.; *Kathona G.*: Fejezetek a török i. m. 104. és 132.; *Zoványi Jenő*: A reformáció Magyarországon 1565-ig. Bp. 1922. 438. és 442.; *Makkai László*: Pest megye története. In: Pest megye műemlékei. I. kötet. Szerk. Dercsényi Dezső. (Magyarország műemléki topográfiája V.) Bp. 1958. 102.; *Balázs László*: Egyháztörténeti adatok átértékelése a Studia et Acta nyomán. Hány egyháza volt Szegedi Kis Istvánnak? – Hány egyházmegyéje volt a dunamelléki egyházkerületnek 1632-ben? *Református egyház* 20. (1968) 215.; *Szabó András*: Szegedi Kis István. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor. XI. kötet. Főszerk. Kőszeghy Péter. Bp. 2011. 26.; *Szentmártoni Szabó Géza*: Szegedi Kis István. A helvét irányú reformáció első magyar hittudósa. In: *Protestáns hősök. Fél száz portré az elmúlt fél évezred magyar történelméből* 2. Szerk. Faggyas Sándor. Bp. 2017. 14.

területek elvesztésével fenyegetett. Szigetvár és Babócsa várának hadakozó népességét tehát Szegedi lelkipásztori tevékenysége békítette össze a közelben fekvő falvak és mezővárosok jobbágyaival, mivel azt hirdette, hogy a hit által mindenki üdvözölhet, bármilyen förtelmes bűnököt (gyilkosság, rablás, erőszakoskodás, emberkereskedelem, adószedés közben elkövetett visszaélések stb.) is követett el élete folyamán. A végvári vitézek lelkiismerete ezzel megnyugodhatott, hiszen ők gyakorlatilag Isten céljainak beteljesítőjeként cselekedtek, így vétkeik igazolást nyertek ezen a földön. A megszálló hatalom viszont nem hunyhatott szemet a vallási válságkezelő program felett, mivel a predesztináció hangoztatása még edzettebbé tette ellenfeleit, az általa alkalmazott módszer – az ún. „oszd meg és uralkodj” elve – pedig a gyakorlatban komoly csorbát szenvedett (volna).¹⁹

Valószínű, hogy a tudós doktor kiváltását sem csupán egy halálos ágy mellett tett fogadalom teljesítése idézte elő. Abban a hódítók akaratán és a lakosság körében egyre népszerűtlenebbé vált Kerecsényi László várkapitány²⁰ szándékán kívül Mező Ferenc önös érdeke is közrejátszhatott, aki „gáláns” tetteivel – értsd: az oszmán tisztviselőknek 1200 forint értékű fémáru beszerzésével – azt kívánta elérni, hogy Ráckeve gazdasági-társadalmi elitje mielőbb befogadja. A mezővárosi polgárok jóindulatát azért kellett megszereznie, mert a törökök szándékosan távolították el Szegedit a végvárak közeléből, s helyezték megmentője felügyelete alá, a szultáni hászvárosi rangot élvező Kevibe, hogy közel legyen a budai beglerbég székhelyéhez.²¹

19 *Óze S.*: Szegedi Kis István i. m. 35.; *Óze S.*: A határ és a határtalan i. m. 185–186. és 312–316.; *Unghváry Sándor*: A magyar reformáció az ottomán hódoltság alatt a 16. században. Tanulmányok és életrajzi vázlatok. Bp. 1994. 115.; *Óze Sándor*: Felekezettváltás a 16. századi végvári katona népességnél. In: Felekezetek és identitás Közép-Európában az újkorban. (Sentire cum Ecclesia 1.) Szerk. Illés Pál Attila. Piliscsaba–Bp. 1999. 30–31.; *Óze Sándor*: A kereszties hadjáratok ideológiája és a Magyar Királyság az oszmán veszély kezdetétől a Habsburg védelmi vonal felállításáig (1395–1556). In: Ot Nikopol do Viena. 1396–1683. Nikápolytól Bécsig 1396–1683. Szerk. Hriszto Matanov– Arató György. (Bulgaro–Hungarica 5.) Szófia 2008. 237–242.; *Csepregi Zoltán*: A Debrecen–Egervölgy Hitvallás (1562) új kiadásának tanulságai. In: Identitás és kultúra a török hódoltság korában. Szerk. Ács Pál – Székely Júlia. Bp. 2012. 172.; *Óze Sándor* véleménye szerint a 16. században fennállt a veszélye annak, hogy a végvári katonák rajtaütései miatt a magyar jobbágyok állnak az oszmánokhoz, illetve áttérnek az iszlám hitre (*Óze S.*: A határ és a határtalan i. m. 312.).

20 *Esze Tamás*: Sztárai Gyulán. In: Könyv és könyvtár IX. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárának évkönyve. Szerk. Ojtozi Eszter – B. Angyal Katalin. Debrecen 1973. 173. Az 1559-ben bárói címet szerzett kányaföldi Kerecsényi Lászlóról legújabbban: *Dusnoki-Draskovich József*: A gyulai vár 1566. évi török ostroma és a főbb elbeszélő források az ostromról, valamint Kerecsényi László személyéről. In: Város, uradalom, vár. Tanulmányok Gyula 15–18. századi történetéből. Szerk. Héjja Julianna Erika – Erdész Ádám. Gyula 2017. 79–128.

21 *Óze S.*: A határ és a határtalan i. m. 251–253.; *Óze Sándor*: Szegedi Kis István és a gyulai reformáció. In: Város, uradalom, vár i. m. 75–77. Mező Ferencnek felesége halálos ágyánál tett fogadalma – véli Nagy János – „inkább a humanista cselekményszöveg egyik eszköze Skaricza részéről, semmint történeti realitás”. Erről lásd *Nagy János*: Mezővárosi társadalom és reformáció. Adatok Ráckeve 16. századi reformációjának

Amint a helyzet rendeződött, Mező elhagyta Csepel-szigeti lakóhelyét. 1565-ben ismét a déli országrészben tartózkodott, s a gyulai kapitány hallgatólagos beleegyezésével tovább folytatta kétes ügyleteit Temesvár irányába. Tőkáját a hatalmas jövedelmet biztosító csempészkereskedelemben kamatoztatta, s annak hasznából megbízóját is részesíthette.²²

Ezeket a szempontokat figyelembe véve nyugodtan kijelenthetjük, hogy Furia Albertné és Mező Ferencné fontos, de nem elsőszámú szereplői voltak annak a nagyhatalmi-politikai játszmának, amely Szegedi Kis István életét alapvetően meghatározta.

---

történetéhez. In: Századok. Tanulmányok a 200 éve született Horváth Mihály emlékére. Szerk. Bojtos Anita – Novotnik Ádám. (Acta Historica Collegii de Iosepho Eötvös nominati. Series I., Nr. 1.) Bp. 2010. 113. 27. jegyzet.

22 Szakály F.: Mezőváros i. m. 126.